

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНИХ ЦІННОСТЕЙ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR THE FORMATION OF NATIONAL PATRIOTIC VALUES OF JUNIOR SCHOOLCHILDREN

У статті визначено педагогічні умови формування національно-патріотичних цінностей молодших школярів та розкрито особливості їх реалізації в освітньому процесі Нової української школи.

Зокрема, виділено такі педагогічні умови формування національно-патріотичних цінностей молодших школярів: створення освітньо-виховного середовища (ефективна організація співпраці вчителя і батьків з учнями; свобода вибору цінностей у різних видах діяльності; матеріальне забезпечення); «наскрізний» процес формування національно-патріотичних цінностей через використання виховної складової змісту навчальних предметів та посилення пізнавального інтересу до них; вибір форм, методів, прийомів виховання, адекватних визначеному змісту.

Установлено, що створення освітньо-виховного середовища в умовах Нової української школи має важливе значення в створенні емоційної атмосфери, налаштуванні учнів на різні форми роботи, вмотивованості до самостійного здобуття інформації, її осмислення та прийняття відповідних рішень. За цієї умови учень зможе підтримувати стосунки з іншими членами суспільства, реалізувати власний потенціал, самостійно зорієнтуватися у визначенні цінностей.

З'ясовано, що наскрізний процес формування особистості молодшого школяра є базою для успішного формування таких цінностей, як чесність, справедливість, гідність, любов, повага до рідної мови та українського народу, патріотизм.

Крім того, для реалізації завдань формування національно-патріотичних цінностей потрібно проводити системну роботу, яка реалізується в різних формах виховання учнів, в різних видах діяльності та за допомогою різних методів і технологій.

Зроблено висновок, що на формування національно-патріотичних цінностей мають вплив як внутрішні психологічні умови (природні задатки, нахили, інтереси), так і зовнішні (особливості родинного виховання, різні види діяльності, особливості спілкування з однолітками та дорослими), статус духовності в суспільстві.

Ключові слова: педагогічні умови, формування, національно-патріотичні цінності,

патріотичне виховання, Нова українська школа.

The article defines pedagogical conditions for the formation of national patriotic values of junior schoolchildren and reveals peculiarities of their implementation in the educational process of the New Ukrainian School.

In particular, the following pedagogical conditions for the formation of national patriotic values of junior schoolchildren are highlighted: creation of an educational environment (effective organization of cooperation between teachers and parents with pupils; freedom of choice of values in various activities; material support); the "end-to-end" process of national patriotic values formation through the use of the educational component of the content of educational subjects and strengthening of cognitive interest in them; the choice of forms, methods, techniques of upbringing, adequate to the defined content.

It has been established that creation of an educational environment in the conditions of the New Ukrainian School is important in creating an emotional atmosphere, setting pupils up for various forms of work, motivating them to independently acquire information, understand it and make relevant decisions. Under this condition, the pupil will be able to maintain relations with other members of society, realize his own potential, orient himself in determining values.

It is found that the end-to-end process of forming the personality of a primary school pupil is the basis for the successful formation of such values as honesty, justice, dignity, love, respect for the native language and the Ukrainian people, and patriotism. In addition, in order to implement the tasks of national patriotic values formation, it is necessary to carry out systematic work, which is implemented in various forms of pupils' upbringing, in various types of activities and with the help of various methods and technologies.

It is concluded that formation of national patriotic values is influenced by both internal psychological conditions (natural predispositions, inclinations, interests) and external ones (peculiarities of family upbringing, various types of activities, peculiarities of communication with peers and adults), the status of spirituality in society.

Key words: pedagogical conditions, formation, national patriotic values, patriotic education, New Ukrainian School.

UDK 373.3.015.31:172.15]:37.091.3
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2024/74.54>

Парфілова С.Л.,

канд. пед. наук,
доцент кафедри дошкільної
і початкової освіти

Сумського державного педагогічного
університету імені А.С. Макаренка

Павлуценко Н.М.,

канд. пед. наук, доцент,
завідувачка кафедри дошкільної
і початкової освіти

Сумського державного педагогічного
університету імені А.С. Макаренка

Гаврило О.І.,

канд. біол. наук,
доцент кафедри дошкільної
і початкової освіти

Сумського державного педагогічного
університету імені А.С. Макаренка

Гребинаха Ю.А.,

студентка II курсу магістратури
Навчально-наукового інституту
педагогіки і психології

Сумського державного педагогічного
університету імені А.С. Макаренка

Постановка проблеми. Сучасна ситуація в країні та стан освіти характеризуються переоцінкою цінностей, серед яких національно-патріотичні визначено як основні. Процеси, що відбуваються в суспільстві, посилили вимоги до формування особистості та визначення певної системи цінностей. Освітній процес Нової української школи спрямовано на модернізацію змісту освіти, створення умов, за яких молодші школярі отримували б можливість самореалізуватися, ефективно засвоїти національно-патріотичні

цінності, які допоможуть їм визначити життєві і соціальні ролі. У державних документах зазначається, що в основі побудови демократичного і правового суспільства лежить виховання сучасного громадянина-патріота, здатного до активної громадянської позиції, патріотизму, «на основі усвідомлення, засвоєння й дотримання моральних норм суспільства, сформованої відповідальної поведінки і вчинків» [5; 12; 13].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема формування національно-патріотичних

цінностей досліджувалася в педагогічних працях Г. Ващенко, Б. Грінченка, М. Драгоманова, М. Костомарова, С. Русової, В. Сухомлинського та ін. У сучасній педагогічній теорії і практиці концептуальні основи національно-патріотичного виховання представлено у роботах І. Бега, М. Боришевського, В. Борисова, П. Вербицької, А. Погрібного, К. Чорної. Педагогічні умови формування національно-патріотичних цінностей розглядали сучасні науковці, такі як: М. Качур, Г. Коломієць, В. Кульчицький, В. Матящук, Т. Піроженко, О. Федоренко.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Аналіз психолого-педагогічної літератури свідчить, що проблема пошуку сприятливих педагогічних умов для формування національно-патріотичних цінностей молодших школярів на сьогодні не втратила своєї актуальності і потребує подальших досліджень.

Мета статті полягає у визначенні педагогічних умов та установленні особливостей їх реалізації для ефективного формування національно-патріотичних цінностей молодших школярів.

Виклад основного матеріалу. У Національній стратегії розвитку освіти України зазначається, що головною метою української системи освіти і виховання є «створення умов для формування патріота країни, який усвідомлює свою належність до сучасної європейської цивілізації, чітко орієнтується в сучасних реаліях і перспективах розвитку держави, має патріотичні почуття, осмислення нерозривної єдності з патріотизмом попередніх поколінь, прагнення зайняти у житті і суспільстві провідне місце» [11]. О. Пуйо трактує педагогічні умови «як систему певних форм, методів, матеріальних умов, реальних ситуацій, що об'єктивно склалися чи суб'єктивно створені задля досягнення конкретної педагогічної мети [18]. У визначенні В. Стешенка педагогічні умови «є одним із компонентів педагогічної системи, що відображають сукупність можливостей освітнього та матеріально-просторового середовища, впливають на особистісний і процесуальний аспекти системи та забезпечують її ефективне функціонування і розвиток» [19].

Сучасні науковці О. Богданова, В. Горєєва, С. Мельничук, О. Столяренко, О. Прашко трактують педагогічні умови як усвідомлено, цілеспрямовано створені обставини, за наявності яких стає можливим досягнення певного якісного результату педагогічної діяльності. Умова розглядається як «змістова характеристика педагогічної системи, що втілюється в змісті, організаційних формах, засобах навчання і виховання, характері взаємодії між педагогами та учнями» [15].

У Великому тлумачному словнику сучасної української мови поняття «умова» розглядається як:

1) вимога, пропозиція, що висувається однією із сторін, які домовляються про що-небудь;

2) необхідна обставина, яка уможливує здійснення, створення, утворення чого-небудь або сприяє чомусь;

3) обставини, особливості реальної дійсності, за яких відбувається або здійснюється що-небудь;

4) правила, які існують або встановлені в тій чи іншій галузі життя, діяльності, які забезпечують нормальну роботу чого-небудь;

5) правила, вимоги, виконання яких забезпечує що-небудь;

6) сукупність даних, положення, що лежать в основі чого-небудь» [3, с. 795].

Згідно завдань дослідження педагогічні умови формування національно-патріотичних цінностей молодших школярів трактуємо як цілеспрямований відбір та застосування змісту, методів, прийомів і форм організації освітнього процесу для досягнення поставлених цілей.

В ході дослідження нами визначено такі педагогічні умови формування національно-патріотичних цінностей молодших школярів:

1) створення освітньо-виховного середовища (ефективна організація співпраці вчителя і батьків з учнями; свобода вибору цінностей у різних видах діяльності; комфортні та безпечні умови навчання);

2) «наскрізний» процес формування національно-патріотичних цінностей через використання виховної складової змісту навчальних предметів та посилення пізнавального інтересу до них;

3) вибір форм, методів, прийомів виховання, адекватних визначеному змісту.

Важливість першої педагогічної умови – створення освітньо-виховного середовища – зумовлена тим, що від того, хто оточує особистість молодшого школяра залежить, якою прийде людина в життя. В сучасній педагогіці освітнє середовище трактується як форма співробітництва, «система впливів і умов формування особистості відповідно до поставлених педагогічних цілей, а також можливостей для її розвитку, що містяться в соціальному і предметно-просторовому оточенні» [4]. Складовими освітньо-виховного середовища нами визначені ефективна організація співпраці вчителя і батьків з учнями; свобода вибору цінностей у різних видах діяльності; матеріальне забезпечення.

Саме в молодшому шкільному віці учні починають орієнтуватися на загальнокультурні зразки, еталони, які засвоюють від дорослих в результаті родинного і шкільного виховання, що впливає на зміни спрямувань, орієнтацій і особистісних цінностей учня.

Створення освітньо-виховного середовища в умовах Нової української школи має важливе значення в створенні емоційної атмосфери,

налаштуванні учнів на різні форми роботи, мотивації молодших школярів до самостійного здобуття інформації, її осмислення та прийняття відповідних рішень.

Дослідження даної проблеми сучасними науковцями І. Бехом, Н. Мойсеюк, Л. Новіковою, К. Чорною дає змогу стверджувати, що в Новій українській школі змінюються орієнтири в ставленні вчителя до учнів, це дає змогу трактувати національно-патріотичне виховання «як цілеспрямовану динамічну взаємодію вихователя і вихованця на засадах співробітництва і партнерства, у ході якої у спілкуванні та різноманітних видах патріотично спрямованої діяльності здійснюється самовизначення, самореалізація, розвиток і саморозвиток особистості вихованця як зростаючого патріота України» [1]. В основі формули Нової української школи лежить педагогіка партнерства: учень – учитель – батьки, де кожен здобувач освіти заслуговує на повагу (гуманність), де пануватиме доброзичлива творча атмосфера. Батьки, вчителі, друзі – приклад для наслідування, вони показують молодшим школярам моделі соціальної поведінки.

Питанню входження учнів у соціальне середовище та інтеграції в ньому присвячене дисертаційне дослідження М. Іванчук, в якому автор розглядає формування особистості через засвоєння досвіду поколінь, «перетворення» суспільних мотивів у особистісні. Науковець стверджує, що соціалізація дітей молодшого шкільного віку проходить у налагодженні стосунків з дорослими та з однолітками, з членами класного колективу і породжує в школяра відчуття єдності інтересів, впевненості у своїх можливостях, умінні довільно регулювати свої дії зі свідомо поставленою метою.

Вчителі є носіями тих цінностей, які діти переймають не усвідомлюючи. Як зазначає Н. Мирончук, ще В. Сухомлинський відзначав, що основним методом формування цінностей є позитивний приклад дорослих. Особливу роль він відводив вчителю, який виступає для учнів початкових класів як «реальний моральний ідеал» [10].

Повноцінне формування національно-патріотичних цінностей молодших школярів неможливе без тісного співробітництва з сім'єю. Уже в молодшому шкільному віці потрібно готувати учнів до відповідальної ролі в сім'ї та доброзичливе ставлення до членів родини. Як зазначено в державному документі, потрібно здійснювати «забезпечення духовної єдності поколінь, виховання поваги до батьків, жінки – матері, культури та історії свого народу» [5]. Виховання на родинних стосунках (взаєморозуміння між батьком і матір'ю, взаємоповага між старшими і молодими поколіннями), родинних традиціях сприяє вихованню національних рис характеру молодших школярів, властивих українцям: гостинність, щирість, доброта, щедрість, мудрість тощо.

Для здійснення ефективного освітнього процесу потрібно забезпечити міцний зв'язок між школою та родиною. Дорослим не варто нав'язувати дітям свої патріотичні погляди чи ідеали, натомість, потрібно надавати зразки кращого прояву патріотичних почуттів.

Усвідомлення людських цінностей молодшими школярами, на думку І. Беґа, ефективніше через співставлення і порівняння вчинків [1]. Патріотизм протиставляється колабораціонізму, толерантність – дискримінації, верховенство права – беззаконню, свобода – пригнобленню.

Сьогоднішні учні рівняються на образ людей, які присвятили своє життя служінню Україні. В наукових доробках Р. Павелків ідея про роль зразків у формуванні особистості займає важливе місце [14].

Для реалізації цієї педагогічної умови ефективними будуть такі методи: стимулювання, переконання, особистий приклад, самопідготовка і самовдосконалення, інноваційні методи з опорою на інтерактивні форми навчання тощо. З цією метою методисти пропонують використовувати «ефективні елементи народної педагогіки, традиції національного виховання» [8]. Серед них дієвими є різні способи мотивації, аргументи і факти, переконання учнів, можливість вільно висловити свою думку, обстоювати власну позицію. Концепція Нової української школи, втілюючи ідеї педагогіки партнерства через настановлення й приклад, акцентує увагу на тому, що молодші школярі повинні бути постійно залучені до спільної діяльності в освітньому процесі (зустрічі з відомими людьми, спільне розв'язання проблем, благодійні акції, спільні суспільно-корисні справи тощо) [13, с. 18].

В учнів Нової української школи спостерігається рефлекс свободи, який полягає у вивільненні школяра від авторитарної системи освіти, що можливо лише за наявності свободи переконань, думок, поглядів та прагнень. Як зазначав Г. Ващенко: «Свобода є найважливіша умова повноцілого досконалого життя» [6]. Молодші школярі самостійно можуть обирати завдання, які відповідають їхньому рівню можливостей; будувати систему своєї поведінки, що безперечно впливає на їхнє самоствердження; ухвалювати самостійні рішення, усвідомлюючи при цьому наслідки. Свідомий вибір діяльності, відповідальність за свої дії і вчинки, має стати домінуючою тенденцією для учня початкових класів. Причому, свобода вибору не повинна суперечити ідеалам Добра, Правди, Свободи, саме тому перед вчителем стоїть завдання сформувати в молодших школярів моральну готовність боротися зі злом та несправедливістю. Свобода не може існувати без відповідальності, яка наділяє особистість такими почуттями і переживаннями, як потреба виконувати завдання, зобов'язання діяти за законами,

вміння відповідати за негативні наслідки своїх дій, здатність бачити й усвідомлювати проблеми та шукати шляхи їх вирішення.

Отже, на підставі аналізу наукових джерел, можна зробити висновок, що створення освітньо-виховного середовища, в якому учень зможе підтримувати стосунки з іншими членами суспільства, зможе реалізувати власний потенціал та самостійно зорієнтуватися у визначенні цінностей є необхідною умовою формування національно-патріотичних цінностей молодших школярів.

Другою педагогічною умовою вважаємо «наскрізний» процес формування національно-патріотичних цінностей через використання виховної складової змісту навчальних предметів та посилення пізнавального інтересу до них.

Висування цієї педагогічної умови обґрунтовується тим, що науковці (Н. Авраменко, В. Аксьонова, Х. Бедрій, І. Бех, Н. Михальченко) відзначають складність національно-патріотичного виховання і довготривалий розвиток цього процесу, який здійснюється протягом всього життя. Аналіз науково-педагогічних джерел дозволяє стверджувати, що процес формування цінностей є «наскрізним», тобто проходить через все життя людини – «від народження до глибокої старості» [20]. Його характеризують наскрізні вміння, якими повинні оволодіти молодші школярі, щоб мати змогу розібратися в цих цінностях: критичне й системне мислення, уміння висловлювати власну думку, ухвалювати рішення, розв'язувати проблеми, логічно обґрунтовувати позицію, співпрацювати з іншими людьми.

Про наскрізний освітній процес, який спрямовано на формування особистості школяра через систему загальнолюдських цінностей, в державному документі Нова українська школа зазначено: «Виховний процес – невід'ємна складова всього освітнього процесу, що орієнтується на загальнолюдські цінності, зокрема морально-етичні (гідність, чесність, справедливість, турбота, повага до життя, повага до себе та інших людей) та соціально-політичні (свобода, демократія, культурне різноманіття, повага до рідної мови і культури, патріотизм, шанобливе ставлення до довкілля, повага до закону, солідарність, відповідальність)» [13].

Відповідно до принципу єдності навчання, виховання і розвитку освітні програми Нової української школи спрямовані на реалізацію виховних можливостей кожного предмета. Змістове наповнення предметів представлено в типовій навчальній програмі для учнів 1–4 класів. Основні напрями роботи з кожного предмета початкової школи викладено в змістових лініях. Ми звернули увагу, що основна спрямованість програми – це формування загальнолюдських цінностей. З цих позицій звернулися до програми

«Нова українська школа» в поступі до цінностей» за ред. І. Беґа [17]. У ній визначена основна парадигма сучасного освітнього процесу – дитиноцентризм, що спрямована на розуміння дитини як суб'єкта і мети виховання, визнання її найвищою цінністю. У програмі сформульовано, якими цінностями потрібно забезпечити молодших школярів: почуття-цінності «Я – Українець», «Ми – Українці»; ключові цінності – здоров'я, сім'я, індивідуальна і суспільна самореалізація; морально-духовні цінності – любов, свобода, незалежність, правда; усвідомлення своєї державності, повага до історичних і культурних дороговказів минулого і сучасності.

Науковці зазначають, що пріоритети національно-патріотичного виховання «скеровані на зміст, який включає: ціннісне ставлення до себе, до сім'ї, родини, до кожної людини; до суспільства й держави; до праці; до культури (матеріальної й духовної); до держави, до природи» [7]. Кожний навчальний предмет є важливим у початковій школі, адже розкриває оточуючий світ у специфічній для нього формі. Найбільш сприятливими для формування національно-патріотичних цінностей є предмети гуманітарного, природничого та естетичного циклу.

Національно-патріотичні цінності українців сьогодні закладають інтеграційну основу навчання, виховання і розвитку дітей молодшого шкільного віку засобами української мови, завдяки якій школяр може глибоко пізнати історію і культуру українського народу, відчувати зв'язок між поколіннями. Так як ставлення до української мови сьогодні носить подвійний характер, частина дітей ще спілкується мовою агресора, потрібно змінити підходи до національно-патріотичного виховання: від словесно-абстрактного до дієвого. К. Ушинський був глибоко переконаний, що в мові одухотворяється весь народ і вся його Батьківщина; «в ній втілюється творчою силою народного духу в думку, в картину і звук небо вітчизни, її повітря, її фізичні явища, її клімат, її поля, гори й долини, її ліси й ріки, її бурі й грози – весь той глибокий, повний думки й почуття голос рідної природи, який лунає так гучно в любові людини до її іноді суворой батьківщини, відбивається так виразно в рідній пісні, в рідних мелодіях, в устах народних поетів» [21]. Спілкування українською мовою з учнями не може не позначитися на формуванні любові до рідної мови. І. Бех називав спілкування «універсальним засобом духовно-морального розвитку особистості в процесі її становлення» [2].

Зміст літературного читання дає багатий матеріал для формування ціннісних ідеалів молодших школярів, виховання патріотизму й гордості за минуле і сучасне українського народу. Залучення текстового матеріалу дає змогу молодшим школярам усвідомити моральні та духовні

цінності. Твори української літератури є надзвичайно ефективним засобом формування національно-патріотичних цінностей на прикладах позитивних героїв, опису минулих і сучасних подій. Використовуючи матеріал з героїчного минулого і сучасного життя українського народу, вчитель повинен показати молодшим школярам, що герої – це звичайні люди, патріотизм яких проявляється у творенні певних цінностей, які так необхідні нашому суспільству. Важливо виробити в учнів уміння критично мислити, аналізувати, відрізнити фейки від реальності, щоб згодом вміти визначати ціннісні орієнтири своєї держави. Завдання вчителя своєчасно пояснювати та правильно тлумачити історичні події, вводити їх не тільки в знання учнів, а й активне використання в життєвій практиці.

Зміст інтегрованих предметних галузей «Мистецтво» спрямовано на ознайомлення школярів з українським національним мистецтвом, народними промыслами, українськими народними піснями, танцями та музикою. Відповідно до «Методичних рекомендацій щодо організації освітнього процесу у 2021/2022 навчальному році в початковій школі в умовах воєнного часу», педагоги Нової української школи під час добору навчальних завдань повинні «збільшити кількість завдань творчого спрямування, щоб сприяти вивільненню позитивних емоцій, підтримці віри дітей у власні сили й можливості» [9].

Незважаючи на те, що зміст предметів у новому контексті національно-патріотичного виховання змінюється, педагогам варто шукати не лише готові зразки текстового матеріалу, якого, до речі, інколи бракує в сучасних підручниках, а шукати матеріал із самого життя.

Можливість вибору та прийняття молодшими школярами значущих цінностей (шанування рідної мови, гордість за героїчні вчинки минулого і сьогодення, повага до історії народу та його традицій, любов до рідного краю, природи тощо), як зазначає Т. Піроженко, «залежить від когнітивного (пізнавального) розвитку дитини та виявляється через змістову наповненість, насиченість оцінних суджень, знань про оточуючу дійсність та самого себе, тобто понять, які означають систему ціннісних орієнтирів» [16].

Таким чином, наскрізний процес формування національно-патріотичних цінностей через використання виховної складової змісту навчальних предметів та посилення пізнавального інтересу до них уможлиблює засвоєння молодшими школярами таких цінностей, як чесність, справедливість, гідність, любов, повага до рідної мови та українського народу, патріотизм.

Третя педагогічна умова формування національно-патріотичних цінностей молодших школярів – вибір форм, методів, прийомів виховання,

адекватних визначеному змісту в різних видах діяльності – важлива з огляду на те, що останнім часом, як зазначено в Програмі (І. Бех), спостерігається «дефіцит форм, методів, технологій виховної роботи», спрямованих на виховання національно-патріотичних цінностей молодших школярів [17, с. 95]. Для реалізації завдань формування національно-патріотичних цінностей потрібно проводити системну роботу, яка реалізується в різних формах виховання учнів (дискусії, ігри, змагання, бібліотечні уроки); в різних видах діяльності (художньо-естетичній, мовно-літературній, мистецькій); за допомогою різних методів і технологій (ігрові, інтерактивні, колективної творчої діяльності, проєктні). Важливо виробити у школярів уміння критично мислити, аналізувати, відрізнити фейки від реальності, щоб згодом визначитися зі справжніми цінностями своєї держави.

Застосування різноманітних видів діяльності допомагає молодшим школярам у пізнанні своєї Батьківщини в різних аспектах; розумінні героїчних вчинків співвітчизників і патріотичної слави; прагненні беззавітного служіння Батьківщині.

Як доведено на практиці, дієвими є активні методи навчання учнів, що спрямовані на самостійний пошук, дослідницьку діяльність; ґрунтуються на застосуванні вмінь міркувати, аналізувати, співставляти, шукати істину, критично розглядати проблему, брати участь у житті суспільства і держави. Нова українська школа спрямовує увагу на організацію сучасного освітнього середовища, в якому зростає частка проєктної і дослідницької, групової ігрової діяльності, що повинно впливати на патріотичну свідомість, почуття та поведінку молодших школярів.

Реалізація цієї педагогічної умови забезпечить учнів знаннями, уміннями і практичними навичками, які дадуть їм змогу поглибити вже набуті цінності на основі національно-патріотичної народної спадщини: козацька педагогіка, славне військове минуле України, розвиток української державності від часів Київської Русі до сьогодення та набуті нові, з усвідомленням сутності суспільних змін [7].

Таким чином, доцільний відбір форм, методів та прийомів, на нашу думку, забезпечить результат формування національно-патріотичних цінностей молодших школярів.

Висновки. Отже, встановлено, що на формування національно-патріотичних цінностей мають вплив як внутрішні психологічні умови (природні задатки, нахили, інтереси), так і зовнішні (особливості родинного виховання, різні види діяльності, особливості спілкування з однолітками та дорослими), статус духовності в суспільстві. Створення умов для формування національно-патріотичних цінностей має стати домінуючою сучасною освітньою тенденцією.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бех І. Д. Національна ідея становлення громадянина-патріота України: програмно-виховний аспект. К.: ІПВ АПН України, 2008. 40 с.
2. Бех І. Д., Цибульська О.І. Виховання особистості : у 2-х кн. Київ: Либідь, 2003. Кн. 2 : Особистісно-орієнтований підхід : науково-практичні засади. 2003. 344 с.
3. Бусел В. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад, і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ : Ірпінь: ВТФ «Перун», 2004. 1440 с
4. Гонтаровська Н. Б. Теоретичні і методичні засади створення освітнього середовища як фактору розвитку особистості школяра: дис. ... доктора пед. наук: 13.00.07. Київ, 2012. 474 с.
5. Державна національна програма «Освіта» («Україна XXI століття»). Київ: Райдуга, 2004.
6. Довбня В. Філософія освіти Г. Ващенко в контексті сучасних соціокультурних трансформацій в Україні. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/filosofiya-osviti-g-vaschenka-v-konteksti-suchasnih-sotsiokulturnih>
7. Кремень В. Г. Синергетика в освіті: контекст людиноцентризму : монографія [Національна академія педагогічних наук України]. К.: Педагогічна думка, 2012. 368 с.
8. Матяшук В.П. Сучасне патріотичне виховання в школах України. Тернопіль : Мандрівець, 2014. 384 с.
9. Методичні рекомендації щодо організації освітнього процесу у 2021/2022 навчальному році в початковій школі в умовах воєнного часу» (лист Міністерства освіти і науки України від 29.03.2022 № 1/3725-22). URL: https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/86159/#google_vignette
10. Мирончук Н. І. Морально-духовний розвиток особистості у системі гуманістичного виховання В. О. Сухомлинського. *Педагогічні науки: зб. наук. пр.* Херсон : Вид-во ХДУ, 2009. Вип. 53. С. 244.
11. Національна стратегія розвитку освіти на період до 2021 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/344/2013#Text>
12. Національно-патріотичне виховання: особливості сучасності. *Сучасна школа України*. 2016. № 3. С. 4–9.
13. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої освіти. Міністерство освіти і науки України. 2016. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkola-compressed.pdf>.
14. Павелків Р.В. Структура, зміст та детермінанти морального розвитку особистості: ретроспекція та перспективи. *Інноватика у вихованні : зб. наук. праць*. М-во освіти і науки України. Київ : ЦУЛ, 2013. 225 с.
15. Прашко О. В. Розвиток соціальної компетентності підлітків засобами проектування навчально-виховного процесу. Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини. URL: <https://nauka.udpu.edu.ua/3-1-harakterystyka-pedahohichnyh-umov-rozvytku>
16. Прийняття дитиною цінностей : посібник / за ред. Т.О. Піроженко. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2018. 240 с.
17. Програма «Нова українська школа» в поступі до цінностей» Рекомендовано до друку Вченою радою Інституту модернізації змісту освіти МОН України (протокол № 22.1/10–3356 від 27 серпня 2018 р.). *Методист*. № 11–12 (107–108), листопад – грудень 2020.
18. Пуйо О. І. Ціннісні орієнтації особистості в системі нових соціокультурних координат. Процеси українського державотворення від давніх часів до сьогодення (з нагоди 1000-річчя з початку правління Ярослава Мудрого). *Науковий методичний інформаційний збірник Тернопільського обласного комунального інституту післядипломної педагогічної освіти*. Тернопіль: ТОКІППО. Вип. 12. 160 с.
19. Стешенко В. Фактори визначення педагогічних умов організації освітнього процесу в закладах вищої освіти. *Професіоналізм педагога: теоретичні й методичні аспекти*. 2018. Вип. 8 (1). С. 27–36.
20. Сучасні діти – відображення цінностей дорослого світу : методичні рекомендації / за ред. Т.О.Піроженко. Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2014. 120 с.
21. Ушинський К. Д. Рідне слово. Вибр. пед. твори: в 2-х т. К., 1983. Т. 1. С. 123.